

Язичницьким богам східні слов'яни поклонялись ще задовго до запровадження християнства на Русі. Це був період утворення і становлення могутньої східнослов'янської держави на берегах Дніпра. Він характеризувався драматизмом боротьби із зовнішніми ворогами, переходом до прогресивніших соціально-політичних відносин, від родоплемінної до загальнонаціональної об'єднавчої ідеї, до нових світоглядних засад. Цей процес відбувався досить тривалий час і надзвичайно складно, оскільки руйнувалася уся система світосприймання, яка творилася й існувала століття, виникала загроза єдиному потоку спадкоємності поколінь.

Що нам відомо про ті часи? Покоління тих епох залишили по собі чимало свідчень своєї матеріальної і духовної діяльності. Про це ми дізнаємося зі сторінок стародавніх писемних хронік, літописів, пам'яток літератури, з легенд, пісень і казок, народних звичаїв, навіть церковних творів. Однак, звичайно, для відтворення в усій повноті й достовірності картини тогочасного життя наших предків, навіть уже відомого, недостатньо, і тому кожен факт, що проливає хоч якесь світло на язичницьку релігію східних слов'ян, має значний науковий інтерес. Крім писемних та етнографічних джерел тут у великій пригоді стають археологічні знахідки. Виявляються залишки язичницьких капищ та інші предмети поклоніння різних історичних епох.

Релігійні погляди давніх слов'ян розвивались, ускладнювались і відображали насамперед їх світосприймання. А втім, історія виникнення і розвитку релігійних поглядів східних слов'ян була органічною частиною загальнолюдського поступу.

На початковому етапі історії Києва язичество, власне, являло собою складну суміш пережитків глибокої давнини, тобто уявлень, що перейшли ще від родового ладу, з новими їх формами, які вироблялися в процесі розкладу родових і утворення класових відносин у слов'янському суспільстві. Наприклад, широко зберігалось

Язичницьким богам східні слов'яни поклонялись ще задовго до запровадження християнства на Русі. Це був період утворення і становлення могутньої східнослов'янської держави на берегах Дніпра. Він характеризувався драматизмом боротьби із зовнішніми ворогами, переходом до прогресивніших соціально-політичних відносин, від родоплемінної до загальнонаціональної об'єднавчої ідеї, до нових світоглядних засад. Цей процес відбувався досить тривалий час і надзвичайно складно, оскільки руйнувалася уся система світосприймання, яка творилася й існувала століття, виникала загроза єдиному потоку спадкоємності поколінь.

Що нам відомо про ті часи? Покоління тих епох залишили по собі чимало свідчень своєї матеріальної і духовної діяльності. Про це ми дізнаємося зі сторінок стародавніх писемних хронік, літописів, пам'яток літератури, з легенд, пісень і казок, народних звичаїв, навіть церковних творів. Однак, звичайно, для відтворення в усій повноті й достовірності картини тогочасного життя наших предків, навіть уже відомого, недостатньо, і тому кожен факт, що проливає хоч якесь світло на язичницьку релігію східних слов'ян, має значний науковий інтерес. Крім писемних та етнографічних джерел тут у великій пригоді стають археологічні знахідки. Виявляються залишки язичницьких капищ та інші предмети поклоніння різних історичних епох.

Релігійні погляди давніх слов'ян розвивались, ускладнювались і відображали насамперед їх світосприймання. А втім, історія виникнення і розвитку релігійних поглядів східних слов'ян була органічною частиною загальнолюдського поступу.

На початковому етапі історії Києва язичество, власне, являло собою складну суміш пережитків глибокої давнини, тобто уявлень, що перейшли ще від родового ладу, з новими їх формами, які вироблялися в процесі розкладу родових і утворення класових відносин у слов'янському суспільстві. Наприклад, широко зберігалось

обожнення сил природи, тварин та рослин. У Новгородському літописі зазначено, що поляни, в тому числі і кияни, були поганами, шанували озера, колодязі, гаї і приносили їм жертви.

Але дуже швидко ці стихійні сили починають набирати у цій системі уявлень вигляду людиноподібних божеств. З'являються русалки, берегині, рожаниці. Водночас розвивається культ предків. Подальший розвиток суспільства приводить до того, що на перший план поступово виходять божества, які уособлювали сили природи, від яких залежали результати праці землероба. Отож, міфології східних слов'ян і давніх киян мали не лише спільні риси, а й деякі відмінності, адже загальновідомо, що «у кожного племені були свої об'єкти поклоніння, і навіть у кожного роду свої» (С. О. Токарев).

Язичество — це величезний комплекс первісних вірувань, поглядів і обрядів, витворений протягом багатьох століть. Його специфікою, як відзначав Б. О. Рибаків, є своєрідний характер еволюції: нове не витісняє старого, а нашаровується на нього, додається до старого. Як показують дослідження, в системі релігійних вірувань пізнішого часу обов'язково присутні в тому чи іншому вигляді уявлення попередніх епох.

Особливо важлива роль у різноплановому вивченні цього явища належить археологам, зокрема київським. За час археологічних досліджень у Києві та його околицях, які тривають уже понад 150 років, відкрито залишки слов'янських язичницьких святилищ, розкопано кургани і давні могили, що проливає світло на поховальні звичаї тієї епохи, виявлено різні матеріальні предмети з символікою язичницьких образів і уявлень дохристиянства.

Тобто маються важливі археологічні дані про релігійні уявлення давнього населення Києва та його околиць. Але й відкриті раніше археологічні пам'ятки язичницького характеру в процесі осмислення і вивчення нині можуть бути уточнені, доповнені, що теж становить значний науковий інтерес.

Археологічні дослідження на території Києва — одного з найбільших центрів творення цивілізації східних слов'ян — тривають. Чимало нових і цінних матеріалів про язичество відкрили і дослідили співробітники Київської археологічної експедиції Інституту археології АН України в 1970—1990 рр. П. П. Толочко, С. О. Висоцький, Я. Є. Боровський, Г. Ю. Івакін, С. Р. Кілієвич, І. І. Мовчан, М. А. Сагайдак, К. М. Гупало, В. М. Зо-

обожнення сил природи, тварин та рослин. У Новгородському літописі зазначено, що поляни, в тому числі і кияни, були поганами, шанували озера, колодязі, гаї і приносили їм жертви.

Але дуже швидко ці стихійні сили починають набирати у цій системі уявлень вигляду людиноподібних божеств. З'являються русалки, берегині, рожаниці. Водночас розвивається культ предків. Подальший розвиток суспільства приводить до того, що на перший план поступово виходять божества, які уособлювали сили природи, від яких залежали результати праці землероба. Отож, міфології східних слов'ян і давніх киян мали не лише спільні риси, а й деякі відмінності, адже загальновідомо, що «у кожного племені були свої об'єкти поклоніння, і навіть у кожного роду свої» (С. О. Токарев).

Язичество — це величезний комплекс первісних вірувань, поглядів і обрядів, витворений протягом багатьох століть. Його специфікою, як відзначав Б. О. Рибаків, є своєрідний характер еволюції: нове не витісняє старого, а нашаровується на нього, додається до старого. Як показують дослідження, в системі релігійних вірувань пізнішого часу обов'язково присутні в тому чи іншому вигляді уявлення попередніх епох.

Особливо важлива роль у різноплановому вивченні цього явища належить археологам, зокрема київським. За час археологічних досліджень у Києві та його околицях, які тривають уже понад 150 років, відкрито залишки слов'янських язичницьких святилищ, розкопано кургани і давні могили, що проливає світло на поховальні звичаї тієї епохи, виявлено різні матеріальні предмети з символікою язичницьких образів і уявлень дохристиянства.

Тобто маються важливі археологічні дані про релігійні уявлення давнього населення Києва та його околиць. Але й відкриті раніше археологічні пам'ятки язичницького характеру в процесі осмислення і вивчення нині можуть бути уточнені, доповнені, що теж становить значний науковий інтерес.

Археологічні дослідження на території Києва — одного з найбільших центрів творення цивілізації східних слов'ян — тривають. Чимало нових і цінних матеріалів про язичество відкрили і дослідили співробітники Київської археологічної експедиції Інституту археології АН України в 1970—1990 рр. П. П. Толочко, С. О. Висоцький, Я. Є. Боровський, Г. Ю. Івакін, С. Р. Кілієвич, І. І. Мовчан, М. А. Сагайдак, К. М. Гупало, В. М. Зо-

ценко, В. О. Харламов, О. А. Брайчевська. Розкриваються нові таємниці з життя наших далеких пращурів, їх високої і самобутньої культури, складовою частиною якої є світогляд населення київського середньовіччя. Користуючись нагодою, автор висловлює щиру подяку за надання археологічних та етнографічних матеріалів, які використано при написанні книги, членам Київської експедиції, а також М. Ю. Брайчевському, О. П. Моці, Р. С. Орлову, В. А. Петрашенко, Л. Я. Степаненко, О. П. Калюку, Л. В. Пекарській, В. В. Павловій, О. К. Сиром'ятникову, Л. В. Чміль, О. С. Кучеруку.

ценко, В. О. Харламов, О. А. Брайчевська. Розкриваються нові таємниці з життя наших далеких пращурів, їх високої і самобутньої культури, складовою частиною якої є світогляд населення київського середньовіччя. Користуючись нагодою, автор висловлює щиру подяку за надання археологічних та етнографічних матеріалів, які використано при написанні книги, членам Київської експедиції, а також М. Ю. Брайчевському, О. П. Моці, Р. С. Орлову, В. А. Петрашенко, Л. Я. Степаненко, О. П. Калюку, Л. В. Пекарській, В. В. Павловій, О. К. Сиром'ятникову, Л. В. Чміль, О. С. Кучеруку.

І. ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ ПРО ЗВИЧАЇ КИЯН

З давніх-давен, ще задовго до прийняття християнства, наші предки обожнювали незрозумілі їм сили природи і поклонялися річкам, вогню, рослинам і тваринам.

Літопис, розповідаючи про східних слов'ян, відзначає різноманітність їхніх язичницьких обрядів: «мали звичаї і закон батьків своїх і перекази, кожен — свою вдачу». Ці слова стосуються таких племен, як поляни, древляни, дреговичі, полочани, кривичі, сіверяни, радимичі, в'ятичі.

*Звичаї
полян.*

Окремо літописець виділяє вірування полян, вказуючи на те, що вони мали «звичай батьків своїх лагідний і тихий і шанобу і сором великий мали перед невістками своїми і сестрами, матерями й батьками своїми». У них був шлюбний обряд, за яким наречений не ходив брати молоду, а приводили її звечора, за день до того, а потім приносили за неї, хто що дасть. А от древляни, найближчі сусіди полян, за літописом, шлюбів не знали, вони викрадали собі жінок коло води і жили мов звірі. Подібні звичаї були у радимичів, в'ятичів і сіверян. Мешкали вони у лісі, зазначає літописець, як і всякий звір, шлюбів не мали, а ставали на ігрища між селами. Сходились на ті ігрища, на танці, бісівські пісні співали і тут умикали (викрадали) собі жінок, перед тим змовившись із ними.

У літописному викладі звичаїв слов'янських племен вбачаємо різкий контраст між ними. Нестор-літописець, який укладав «Повість минулих літ» 1113 р. у Києві, вихваляв хрещених на той час полян і, навпаки, висвітлювалось досить непривабливе життя інших племен, «які жили в лісі як і всякий звір» і які в добу печерського ценця тримались ще язичницьких звичаїв.

На думку літописця, поляни (і особливо кияни) перебували на високому рівні розвитку, тому і названі «мудрими й тямовитими». Вони будують міста, дотримуються хороших звичаїв своїх батьків, освяченого

І. ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ ПРО ЗВИЧАЇ КИЯН

З давніх-давен, ще задовго до прийняття християнства, наші предки обожнювали незрозумілі їм сили природи і поклонялися річкам, вогню, рослинам і тваринам.

Літопис, розповідаючи про східних слов'ян, відзначає різноманітність їхніх язичницьких обрядів: «мали звичаї і закон батьків своїх і перекази, кожен — свою вдачу». Ці слова стосуються таких племен, як поляни, древляни, дреговичі, полочани, кривичі, сіверяни, радимичі, в'ятичі.

*Звичаї
полян.*

Окремо літописець виділяє вірування полян, вказуючи на те, що вони мали «звичай батьків своїх лагідний і тихий і шанобу і сором великий мали перед невістками своїми і сестрами, матерями й батьками своїми». У них був шлюбний обряд, за яким наречений не ходив брати молоду, а приводили її звечора, за день до того, а потім приносили за неї, хто що дасть. А от древляни, найближчі сусіди полян, за літописом, шлюбів не знали, вони викрадали собі жінок коло води і жили мов звірі. Подібні звичаї були у радимичів, в'ятичів і сіверян. Мешкали вони у лісі, зазначає літописець, як і всякий звір, шлюбів не мали, а ставали на ігрища між селами. Сходились на ті ігрища, на танці, бісівські пісні співали і тут умикали (викрадали) собі жінок, перед тим змовившись із ними.

У літописному викладі звичаїв слов'янських племен вбачаємо різкий контраст між ними. Нестор-літописець, який укладав «Повість минулих літ» 1113 р. у Києві, вихваляв хрещених на той час полян і, навпаки, висвітлювалось досить непривабливе життя інших племен, «які жили в лісі як і всякий звір» і які в добу печерського ценця тримались ще язичницьких звичаїв.

На думку літописця, поляни (і особливо кияни) перебували на високому рівні розвитку, тому і названі «мудрими й тямовитими». Вони будують міста, дотримуються хороших звичаїв своїх батьків, освяченого

церквою сімейного ладу. Але за словами того ж Нестора, навколо Києва за часів Кия (кін. V—VI ст.) був «ліс і бір великий», де ловився усякий звір. Літописець-християнин, вихваляючи сучасних йому похрещених полян, дещо ідеалізує їх побут і звичаї. Особливо це стосується язичеських вірувань останніх, що їх він намагасться взагалі обійти цілковитим мовчанням. Та згадки про це все ж залишилися на сторінках інших літописів.

Так, в Новгородському першому, Воскресенському та деяких інших літописах досить відверто оцінюються язичницькі звичаї полян: «були ж вони погани: шанували озера, джерела і гаї, як і інші погани». Це розповідь про часи заснування Києва трьома братами — Кием, Щеком і Хоривом.

Цікаво, що в «Історії Російській» В. М. Татищева таке повідомлення доповнюється ще й кількома рядками, яких немає в жодному із літописних списків про ці події. Йдеться про шанування киянами природних сил і явищ: «Ці мужі були мудрі й тямовиті, називалися полянами, від них поляни і донині, вірою ж тоді були поганами, шанували озера, колодязі і гаї. Сонце і Вогонь та інших шанували як богів, що й інші погани творять».

Видатний історик відомості про язичеські вірування полян міг взяти з літописів, що не дійшли до нас, і якими він користувався при написанні своєї праці. Та це аж ніяк не заперечується пізнішими свідченнями наших літописів і різних повчань християнських проповідників, спрямованих проти язичників. Згадана деталь, яка хоч і збереглася у відомих літописних списках, розширює коло фактів з історії стародавнього Києва.

До речі, вказівка на те, що кияни за часів Кия були поганами, шанували озера, колодязі й гаї, знаходить підтвердження й у самій «Повісті минулих літ». Так, у промові Філософа, яку дослідники вважають руським твором, складеної з метою пропаганди християнства на Русі, без прикрас характеризується релігійна свідомість полян-язичників саме напередодні прийняття християнства. Філософ зауважує, що погани (тут прихований випад проти руського язичества загалом) за «диявольською намовою приносили жертви гаям, колодязям і річкам». Власне, це ті ж закиди на адресу язичників, як і в згаданих (Початковому та ін.) літописах, **тільки адресуються вони безпосередньо полянам-киянам часів Кия.**

церквою сімейного ладу. Але за словами того ж Нестора, навколо Києва за часів Кия (кін. V—VI ст.) був «ліс і бір великий», де ловився усякий звір. Літописець-християнин, вихваляючи сучасних йому похрещених полян, дещо ідеалізує їх побут і звичаї. Особливо це стосується язичеських вірувань останніх, що їх він намагасться взагалі обійти цілковитим мовчанням. Та згадки про це все ж залишилися на сторінках інших літописів.

Так, в Новгородському першому, Воскресенському та деяких інших літописах досить відверто оцінюються язичницькі звичаї полян: «були ж вони погани: шанували озера, джерела і гаї, як і інші погани». Це розповідь про часи заснування Києва трьома братами — Кием, Щеком і Хоривом.

Цікаво, що в «Історії Російській» В. М. Татищева таке повідомлення доповнюється ще й кількома рядками, яких немає в жодному із літописних списків про ці події. Йдеться про шанування киянами природних сил і явищ: «Ці мужі були мудрі й тямовиті, називалися полянами, від них поляни і донині, вірою ж тоді були поганами, шанували озера, колодязі і гаї. Сонце і Вогонь та інших шанували як богів, що й інші погани творять».

Видатний історик відомості про язичеські вірування полян міг взяти з літописів, що не дійшли до нас, і якими він користувався при написанні своєї праці. Та це аж ніяк не заперечується пізнішими свідченнями наших літописів і різних повчань християнських проповідників, спрямованих проти язичників. Згадана деталь, яка хоч і збереглася у відомих літописних списках, розширює коло фактів з історії стародавнього Києва.

До речі, вказівка на те, що кияни за часів Кия були поганами, шанували озера, колодязі й гаї, знаходить підтвердження й у самій «Повісті минулих літ». Так, у промові Філософа, яку дослідники вважають руським твором, складеної з метою пропаганди християнства на Русі, без прикрас характеризується релігійна свідомість полян-язичників саме напередодні прийняття християнства. Філософ зауважує, що погани (тут прихований випад проти руського язичества загалом) за «диявольською намовою приносили жертви гаям, колодязям і річкам». Власне, це ті ж закиди на адресу язичників, як і в згаданих (Початковому та ін.) літописах, **тільки адресуються вони безпосередньо полянам-киянам часів Кия.**

*Шанування
озер, джерел,
гаїв.*

Про водяні культу язичників досить часто згадується в старовинних пам'ятках. Передусім це стосується молитви біля води, жертвоприношень.

Жертву при цьому не тільки клали чи виставляли біля води — її повинна була поглинути боготворима стихія. Деякі старовинні пам'ятки (наприклад, «Слово Іоанна Златоуста про те, як погани кланялись ідолам») пояснюють, яка то була жертва. Виявляється, у воді топили курей. Існування такого звичаю підтверджує і Лев Диякон, повідомляючи, що воїни Святослава занурювали у хвилі Дунаю живих півнів.

Поклоніння воді пов'язане з тим, що слов'яни вважали воду стихією, з якої утворився світ. Вже за старовинними українськими піснями-колядками («Коли не було з нащада світа» та ін.), напочатку було тільки первісне синє море, на якому стояло зелене дерево з трьома птахами. Саме із дна моря дістають вони дрібний пісок і золотий камінь, з яких і творять землю, небо, сонце, місяць і зорі:

Коли не було з нащада світа,
Тогда не було неба, ні землі,
А но лем було синєе море,
А серед моря зелений явір,
На явороньку три голубоньки,
Три голубоньки радоньку радять,
Радоньку радять, як світ сновати
— Та спустимеся на дно до моря
Та дістанемо дрібного піску,
Дрібний пісочок посіємо ми:
Та нам ся стане чорна земляця.
Та дістанемо золотий камінь,
Золотий камінь посіємо ми,
Та нам ся стане ясне небонько.
Ясне небонько, світле сонінько,
Світле сонінько, ясен місячик,
Ясен місячик, ясна зірниця,
Ясна зірниця, дрібні звіздочки.

На особливе ставлення язических слов'ян до води вказує між іншим і українська пісня «Божок». У ній розповідається про божка, який простував собі дорогою. Зустрівши дівку із водою, він попросив напитися, але та відмовила, «бо вода єсть нечиста». Божок на це відказав: «Ой ти дівко, сама нечиста, а вода єсть завжди чиста». Звичайно, дівчина на таке нешанобливе ставлення до води була покарана:

Стала дівка, налякалась,
Перед богом заховалась.

*Шанування
озер, джерел,
гаїв.*

Про водяні культу язичників досить часто згадується в старовинних пам'ятках. Передусім це стосується молитви біля води, жертвоприношень.

Жертву при цьому не тільки клали чи виставляли біля води — її повинна була поглинути боготворима стихія. Деякі старовинні пам'ятки (наприклад, «Слово Іоанна Златоуста про те, як погани кланялись ідолам») пояснюють, яка то була жертва. Виявляється, у воді топили курей. Існування такого звичаю підтверджує і Лев Диякон, повідомляючи, що воїни Святослава занурювали у хвилі Дунаю живих півнів.

Поклоніння воді пов'язане з тим, що слов'яни вважали воду стихією, з якої утворився світ. Вже за старовинними українськими піснями-колядками («Коли не було з нащада світа» та ін.), напочатку було тільки первісне синє море, на якому стояло зелене дерево з трьома птахами. Саме із дна моря дістають вони дрібний пісок і золотий камінь, з яких і творять землю, небо, сонце, місяць і зорі:

Коли не було з нащада світа,
Тогда не було неба, ні землі,
А но лем було синєе море,
А серед моря зелений явір,
На явороньку три голубоньки,
Три голубоньки радоньку радять,
Радоньку радять, як світ сновати
— Та спустимеся на дно до моря
Та дістанемо дрібного піску,
Дрібний пісочок посіємо ми:
Та нам ся стане чорна земляця.
Та дістанемо золотий камінь,
Золотий камінь посіємо ми,
Та нам ся стане ясне небонько.
Ясне небонько, світле сонінько,
Світле сонінько, ясен місячик,
Ясен місячик, ясна зірниця,
Ясна зірниця, дрібні звіздочки.

На особливе ставлення язических слов'ян до води вказує між іншим і українська пісня «Божок». У ній розповідається про божка, який простував собі дорогою. Зустрівши дівку із водою, він попросив напитися, але та відмовила, «бо вода єсть нечиста». Божок на це відказав: «Ой ти дівко, сама нечиста, а вода єсть завжди чиста». Звичайно, дівчина на таке нешанобливе ставлення до води була покарана:

Стала дівка, налякалась,
Перед богом заховалась.

ЗМІСТ

Відкриття археологів	3
--------------------------------	---

I. ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ ПРО ЗВИЧАЇ КИЯН

Звичаї полян	6
Шанування озер, джерел, гаїв	8
Трисвітле сонце	14
Бог неба і вогню	17
Громовик Перун	19
Володимирові боги	22
Покровитель худоби	28
Забуті народні боги	29
Київський книжник про руське язичество	32
Творець світу	33
Двобій нової і старої віри	34
Дари богам	39
Одержимі бісом	41
Видовища та ігри	44

II. СВЯТИЛИЩА СТАРОДАВНЬОГО КИЄВА

Найдавніше капище	49
Поза двором теремпим	56
Скинутий в Почайну	69
Капище	70
Капище Тура	72
Капище в Святошині	75
Навколишні святилища	76
Священні дуби Перуна	79

III. МІФОЛОГІЧНІ МОТИВИ В ДАВНЬОМУ МИСТЕЦТВІ

В дереві і камені	89
Зображення богині-матері	92
Улюблений мотив народного мистецтва	96
Зображення птахів і тварин	99
Світ фібул	104
Давні ознаки на предметах вжитку	108
Символіка на прикрасах та художніх тканинах	115
Амулети-обереги	121
Шумові підвіски	129

ЗМІСТ

Відкриття археологів	3
--------------------------------	---

I. ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ ПРО ЗВИЧАЇ КИЯН

Звичаї полян	6
Шанування озер, джерел, гаїв	8
Трисвітле сонце	14
Бог неба і вогню	17
Громовик Перун	19
Володимирові боги	22
Покровитель худоби	28
Забуті народні боги	29
Київський книжник про руське язичество	32
Творець світу	33
Двобій нової і старої віри	34
Дари богам	39
Одержимі бісом	41
Видовища та ігри	44

II. СВЯТИЛИЩА СТАРОДАВНЬОГО КИЄВА

Найдавніше капище	49
Поза двором теремпим	56
Скинутий в Почайну	69
Капище	70
Капище Тура	72
Капище в Святошині	75
Навколишні святилища	76
Священні дуби Перуна	79

III. МІФОЛОГІЧНІ МОТИВИ В ДАВНЬОМУ МИСТЕЦТВІ

В дереві і камені	89
Зображення богині-матері	92
Улюблений мотив народного мистецтва	96
Зображення птахів і тварин	99
Світ фібул	104
Давні ознаки на предметах вжитку	108
Символіка на прикрасах та художніх тканинах	115
Амулети-обереги	121
Шумові підвіски	129

IV. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ
ДАВНІХ КИЯН

Київські кургани	132
Звичай спалення	135
Поховання в землі	139
Тризна	152
Язичницькі поховальні звичаї	153
Троянові віки. Замість післямови	161

IV. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ
ДАВНІХ КИЯН

Київські кургани	132
Звичай спалення	135
Поховання в землі	139
Тризна	152
Язичницькі поховальні звичаї	153
Троянові віки. Замість післямови	161